

**MÜASİR TƏLİM TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ ETMƏKLƏ
BƏZİ QEYRİ-ÜZVİ MADDƏLƏRİN ALINMASI VƏ FİZİKİ-KİMYƏVİ
XASSƏLƏRİNİN TƏDQIQI**

A.V.Zülfüqarova¹, M.M.Abbasov²

¹Təhsil İnstitutunun doktorantı, ²AMEA Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu, p.e.d.

Təcrübə 1. Kalsium-hidroksid ilə ammonium xloridin qarşılıqlı təsir reaksiyası ilə ammoniyakın alınması.

Dərsləkdəki kimi cihazı yığın və həmin cihazdan istifadə edərək ammoniyakın alınması reaksiyasını dərsləkdəki təlimata əsasən aparın.

Sual 1. Ammoniyak aşağıdakı fiziki xassələrə malikdir.

Rəngi _____, iy _____

Sual 2. Ammoniyakın havaya görə nisbi sıxlığını hesablayın.

Ammoniyak havadan _____ dəfə _____
(yüngüldür, ağırdır)

Sual 3. Dərsləkdə verilmiş şəkil üzrə ammoniyakın suda həll olub, olmamasını tədqiq edin. Nə müşahidə etdiniz _____.

Ammoniyak suda _____ həll olur.
(yaxşı, yoxsa pis)

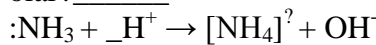
Sual 4. Ammoniyakın kimyəvi xassələrini tədqiq edin. Siz necə fikirləşirsiniz ammoniyak su ilə qarşılıqlı təsirdə olurmu? Bunu təcrübə ilə yoxlayın 3-cü suala baxın.

Təcrübədə aldığınız ammoniyakın suda məhluluna lakmuş əlavə edin.

Müşahidə _____

Nəticə: reaksiya nəticəsində _____ maddəsi alınır.

Bu reaksiyanın verilmiş mexanizmində sual işarəsinin yerində nə yazmaq olar? _____

Baş verən reaksiyanın tənliyini yazın.

Sual 5. Dərsləkdəki təlimata əsasən ammoniyak ilə qatı xlorid turşusu arasındakı reaksiyanı aparın. Təhlükəsizlik qaydalarına əməl edin.

Müşahidə _____

Reaksiyanın tənliyini tamamlayın.

Təcrübə 3. Mineral gübrələrin tədqiqi. Mineral gübrə nümunəsinin tərkibini tədqiq edin. Sizə verilmiş gübrə nümunəsinə baxın.

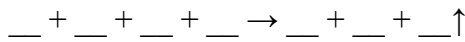
Müşahidə: rəngi _____, iyi _____ kristalları _____, növü _____

Praktiki məşğələnin təlimatına əsasən verilmiş gübrə nümunəsinə distillə olunmuş suda həll olmasını yoxlayın.

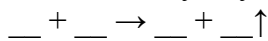
Nəticə _____

Sual 1. Reaktivlərdən istifadə etməklə gübrə nümunəsinin analizini aparın. Təhlükəsizlik texnikasına riayət edin. Tədqiqatınızın nəticələrini sizə verilmiş cədvəldə yazın.

Tədqiq olunan maddənin formulu _____ sizə verilmiş məlum gübrə nümunəsinin alınması reaksiyasının tam tənliyini yazın.

Qısa ion tənliyini yazın.

Təcrübənin yerinə yetirilməsi	Müşahidə	Müəyyən edilmişdir	
		kationlar	anionlar
1. Sınaq şüşəsinə tədqiq olunan maddənin məhlulundan 4 ml töküüb, üzərinə 1 ml qələvi məhlulu əlavə edib qızdırıram, sınaq şüşəsinə qırmızı lakmus kağızı əlavə edirəm.			
2. Tədqiq olunan məhluldan 4 ml götürüb digər sınaq şüşəsinə tökürəm və üzərinə 5 damcı barium-xlorid məhlulu əlavə edirəm.			

Sual 2. Mineral gübrənin tərkibindəki xlorid ionunun təyini reaksiyasının qısa ion tənliyini yazın.

Sual 3. Xarici görünüşünə görə hansı gübrələri tanımaq olar?

a) silvinit   b) superfosfat   c) kalium-xlorid   d) ammonium şorası

Mineral gübrələrin tanınmasına aid digər təcrübələr də aparmaq olar?

Təcrübə 4. Mineral gübrələrin təyini.

Kalium-xlorid və ammonium şorası kimi iki müxtəlif gübrə nümunəsini fərqləndirin. Dərsliyinizdə verilmiş praktik məşğələlərin təlimatlarına əməl edin.

Sual 1. Nə üçün ammonium duzu ilə sönmüş əhəngi eyni vaxtda torpağa vermək olmaz?

Sual 2. Hansı maddələrin məhlulundan istifadə etməklə ammonium-sulfatın tərkibini təyin etmək olar?

a) qələvi və turşu

b) qələvi və barium-xlorid

c) turşu və gümüş (I) nitrat

d) qələvi və gümüş (I) nitrat

Sınaq şüşəsinin nömrəsi	Xarici görünüşü	Suda həll olması	Reagentin formulu	Alovun rəngi
	_____	_____		_____
	_____	_____		_____

Müəyyən edilmişdir		Reaksiyanın ion tənliyi	
kationlar	anionlar	tam	qısa
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

Təcrübə 5. Üç müxtəlif gübrə nümunəsinin kalium-nitrat, ammonium-sulfat və superfosfat təyini. Dərsliyinizdə verilmiş praktiki məşğələlərin təlimatlarına əməl edin. Təhlükəsizlik texnikası qaydalarına riayət edin. Tədqiqatınızın nəticələrini cədvələ yerləşdirin.

Sual 1. Kalium-sulfatın tərkibini hansı məhlullardan istifadə etməklə təyin etmək olar?

a) gümüş nitrat və alov

b) barium-nitrat məhlulu və alov

c) turşu və qələvi

d) qələvi və alov

Sınaq şüşəsinin nömrəsi	Müşahidə			
	Xarici görünüşü	Suda həll olması	Maddənin formulu	Alovun rəngi

Müəyyən edilmişdir		Qısa ion tənliyi
kationlar	anionlar	

Qeyd. Azot dioksid buxarlarının atmosfərə yayılması üçün əmələ gələn qazı içərisində distillə olunmuş su olan kimyəvi stəkana (kristallizatora) doğru yönəltmək lazımdır.

Təcrübələrin yekununda bütün qruplara aşağıdakı ümumiləşdirici sualları verin.

Sual 2. Ammonium-sulfatın keyfiyyətə tərkibini təyin edin. Cavabınızı cədvəl nümunəsi ilə tərtib edin.

Sual 3. Sübut edin ki, ammonium-hidroksid qələvidir.

Sual 4. Sübut edin ki, ammonium-xloridin tərkibində ammonium ionu vardır?

Sual 5. İndikatorlardan istifadə etməklə natrium-sulfatı neytrallaşma reaksiyası ilə alın.

Reagentin formulu	Müşahidə	Reaksiyanın ion tənlikləri	
		tam	qısa

Təyin olunan ion	Reaktivin formulu	Müşahidə	Reaksiyanın qısa ion tənliyi
_____ (kation)	_____	_____	_____
_____ (anion)	_____	_____	_____

Təcrübə 6. Karbon dioksidin alınması və onun xassələrinin öyrənilməsi.

Praktiki tapşırığın təlimatını oxuyun, dərsləyinizdə verilmiş qurğunu qurun, kalsium-karbonat və xlorid turşusunun qarşılıqlı təsirindən karbon dioksidi alın. Aldığınız karbon qazını quru kimyəvi stəkana yığın və ağzını dairəvi karbonla bağlayın. Bir neçə müddətdən sonra karbon qazının alınmasını dayandırın, karbon qazı yığıldığınız sınaq şüşəsinin ağzına rezin tıxac keçirin.

Sual 1. Reaksiyanın ion tənliyini yazın.

a) tam ion tənliyi _____

b) qısa ion tənliyi _____

Sual 2. Kimyəvi stəkanda karbon qazının olduğunu yoxlayın.

Stəkana yanar çöp daxil edin. Nə müşahidə etdiniz? _____

Kimyəvi stəkandakı karbon qazını başqa bir kimyəvi stəkana tökün. Yanar çöplə karbon qazının başqa stəkana yığıldığını yoxlayın. Bu təcrübə göstərir ki, karbon qazı havadan

(ağır, yüngüldür)

Bunu karbon qazının havaya görə nisbi sıxlığını hesablamaqla təsdiq edin. Hesablama _____.

Sual 3. Karbon qazının kimyəvi xassələrini tədqiq edin.

Karbon qazının alınmasını davam etdirin.

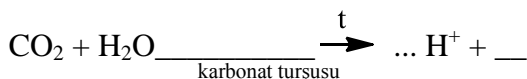
a) Karbon qazının zəif elektroliz olması,

b) Karbon qazı və suyun qarşılıqlı təsir reaksiyalarının dönən reaksiya olduğunu təsdiq edən təcrübələri aparın.

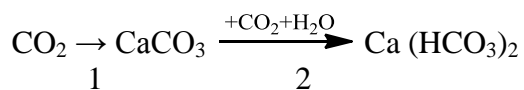
İndikatorla rənglənmiş karbon qazı məhlulunu qızdırın.

Müşahidə _____

a) Reaksiyanın tənliyini yazın.

b) Aşağıdakı çevrilmə sxemini həyata keçirin.

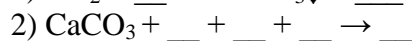
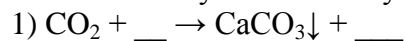

Reaksiyanın gedişini müşahidə edin.

1. _____

2. _____

Sual 4. Reaksiyanın molekulyar tənliyini yazın.

Karbon qazının keyfiyyət təyini reaksiyası _____
(reaksiyanın nömrəsi)

Sual 5. Karbonat nümunəsində karbonatın olduğunu hansı üsulla yoxlamaq olar?

Təcrübənin nəticələrini aşağıdakı cədvəldə yazın.

Reagentlərin formulu	Müşahidə	Reaksiyanın ion tənlikləri	
		tam	qısa
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

Təcrübələrin yerinə yetirilməsi	Müşahidə	İon tənlikləri	
		tam	qısa
1) _____ _____	_____	_____	_____
2) _____ _____	_____	_____	_____

Təyin olunan ion	Təyinedici reaktivin formulu	Müşahidə	Reaksiyanın qısa ion tənliyi
_____ (kation)	_____	_____	_____
_____ (anion)	_____	_____	_____

Yekunda şagirdlərinizə aşağıdakı sualları verin.

Sual 6. Həll olmayan maddənin alınmasına aid ion mübadilə reaksiyalarına misallar yazın.

Sual 7. Verilmiş hansı iki maddənin tərkibində karbonat ionu vardır.

Sual 8. Natrium-karbonat məhlulunun mühitini təyin edin.
Cavablarınızı yuxarıda verilmiş cədvəl nümunəsində yazın.

Üzvi birləşmələrin tərkibinin keyfiyyət təyini və bəzi üzvi birləşmələrin alınması, onun xassələrinin tədqiqi.

Təcrübə 1. Metanın tərkibinin keyfiyyət təyini praktiki məşğələyə aid təlimata uyğun təcrübəni aparın.

Təcrübənin nəticələrini aşağıdakı cədvələ yazın.

Təcrübənin adı	Müşahidə	Reaksiyanın tənliyi
1) Metandan hidrogenin alınmasının təyini.	_____	
2) Metanda karbon elementinin təyini	_____	_____
a) soyuq cisimə (farfor çəşqaya) daxil etmə	_____	_____
b) əhəng suyu	_____	

Nəticə metanın tərkibinə kimyəvi elementlərdən _____ və _____ daxildir.

Təcrübə 2. Təlimatdan istifadə edərək parafinin ($C_{36}H_{74}$) keyfiyyət tərkibini müəyyən edin.

Təcrübənin nəticələrini cədvələ yazın.

Təcrübənin adı	Müşahidə	Reaksiyanın tənliyi
1) Parafində H-nın təyini		
2) Parafin karbonun təyini	_____	_____
a) soyuq cisimə daxil etmə (farfor çəşka)	_____	_____
b) əhəng suyu daxil etmə	_____	

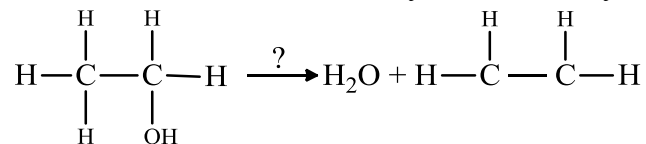
Təcrübə 3. Vazelinin (C_nH_m) keyfiyyət tərkibinin təyini dərslikdə verilmiş şəkildəki kimi cihazı yığın. Vazelinin keyfiyyət tərkibinin tədqiq etmək üçün qurğunun işə salın, cihazın germetikliyini yoxlayın və təcrübəni aparın. Təcrübənin nəticələrini aşağıdakı cədvəle yazın.

Təcrübənin adı	Müşahidə	Reaksiyanın tənliyi
1) Vazelinə H-nın təyini	_____ _____ _____	
2) Vazelinə karbonun təyini	_____ _____ _____	

Təcrübə 4. Etil spirtindən etilenin alınması qurğusunu qurun. Cihazın germetikliyini yoxlayın və stativə möhkəm bərkidin. Etilen almaq üçün təlimatdakı kimi qurğunu işə salın.

Diqqət: turşunun spirtin üzərinə tökmək lazımdır, əksinə etməyin. Təhlükəsizlik texnikasına əməl etməklə bütün təcrübələri aparın və cihazı müəllimə və ya laboranta təhvil verin. Sonra işə müşahidənizi və reaksiyanın tənliyini yazın.

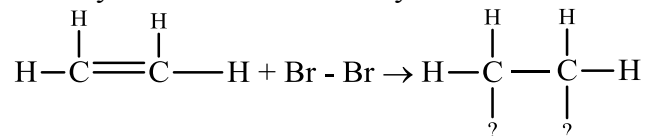
Sual 1. Etilenin alınması reaksiyasını tamamlayın.

Sual 2. Etilenin bromla qarşılıqlı təsiri.

Müşahidə: _____

Reaksiyanın sxemini tamamlayın.

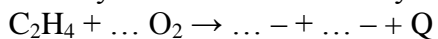
Sual 3. Etilenin KMnO_4 məhlulu ilə qarşılıqlı təsiri.

Müşahidə: _____

Sual 4. Etilenin yanması reaksiyası.

Müşahidə: _____

Reaksiyanın sxemini tamamlayın.

Sual 5. Etilenin fiziki xassəsi.

Müşahidə: _____

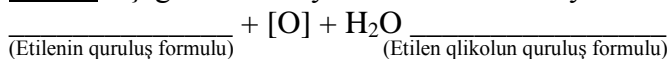
(aqrəqat halı, rəngi, iyı)

Sual 6. Hansı reaktivlərdən istifadə edərək doymamış karbohidrogenləri doymuş karbohidrogenlərdən fərqləndirmək olar. _____

Sual 7. Hansı reaksiyalar doymamış karbohidrogenlər üçün kefiyyət reaksiyasıdır? _____

Sual 8. Etilenin havaya görə nisbi sıxlığı necədir? _____

Sual 9. Aşağıdakı reaksiya sxemini tamamlayın.

Sual 10. Hidrogenlə etilenin qarşılığını hansı kimyəvi üsulla ayırmaq olar? _____

Sual 11. Nə üçün hava şərlarının etilenlə doldurmurlar? _____

Sual 12. Etilenin iyi varmı? _____

Sual 13. Kerosivdə doymamış karbohidrogenlər necə təyin olunur? _____

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Abbasov M.M., Abbasov V.M. 7-ci sinif üçün Kimya dərslıyi. Aspoliqraf, 2018, 95 s.
2. Abbasov V.M., Abbasov M.M. 8-ci sinif üçün Kimya dərslıyi. Aspoliqraf, 2015, 198s.
3. Abbasov V.M., Abbasov M.M. 10-cu sinif üçün Kimya dərslıyi. Aspoliqraf, 2010, 160s.

A.V.Zulfugarova, M.M.Abbasov

**ПОЛУЧЕНИЕ НЕКОТОРЫХ НЕОРГАНИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ ПУТЕМ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ И
ИССЛЕДОВАНИЕ ИХ ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИХ СВОЙСТВ**

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается проведению химических экспериментов и методике оценивания их результатов.

Можно реализовать Стандарты 3.1.1; 3.1.2, предусмотренные в kurikulumе, оценивая таким образом задачи ситуационного типа.

A.V.Zulfugarova, M.M.Abbasov

**OBTAINING OF SOME INORGANIC SUBSTANCES BY USING MODERN
TRAINING TECHNOLOGY AND STUDY OF THEIR PHYSICAL CHEMICAL
PROPERTIES**

SUMMARY

This article is about how to conduct chemical experiments and methods of evaluating their results.

Standarts 3.1.1; 3.1.2, which are provided in the curriculum can be realized, and also by this way tasks for situational type can be assessing.

Açar sözlər: eksperiment, laboratoriya təcrübələri, praktiki məşğələlər, maddələrin alınması və təyini.

Ключевые слова: эксперимент, лабораторные опыты, практические занятия, получение и определение веществ.

Key words: experiment, laboratory experiments, practical lessons, obtaining and definition of substances.